

O. HIERONIM WYCZAWSKI OFM.

## **Przegląd literatury historyczno-kościelnej za okres powojenny 1945—1948.**

Wykładnikiem żywotności jakiejś gałęzi wiedzy jest ilość i jakość ogłaszanych publikacji. Stosując powyższe kryterium do badań nad historią kościelną w Polsce w okresie powojennym, stwierdzamy dużą i stale wzrastającą w tym kierunku aktywność. Zainteresowania dziejami Kościoła w Polsce są dziś może nawet bardziej ożywione niż przed wojną, czego dowodem tak ogłoszone w ostatnich czterech latach prace jak i stale wzrastający narybek nowych pracowników na polu historyczno-kościelnym.

Wiele tematów dostarczyła i jeszcze dostarcza przeżyta wojna. Na pierwszy plan wysuwają się tu publikacje, omawiające niszczycielską działalność Niemców w stosunku do Kościoła w Polsce w latach 1939—1945. Ze względu na ich wartość pamiątkarską uwzględniamy je w niniejszym zestawieniu niezależnie od tego czy opracowano je naukowo, czy popularnie.

O polskich księżach, więzionych w niemieckich obozach koncentracyjnych, pisał ks. St. Biskupski *Księża polscy w niemieckich obozach koncentracyjnych*. London 1946, s. 68 + 11 tabl. O księżach w obozie w Dachau o. A. Urbanski karm. *Duchowni w Dachau*. Kraków 1945, s. 126, ks. L. Bujacz *Dachau*, Łódź 1946, s. 63 i Czech ks. B. Hoffman *A kdo vas zabije... Zivot a utrpeni knezstva v koncentracnich taborech*, Przerov 1946 (2 wyd.), s. 590. O pobycie księży polskich w obozie w Stutthofie K. Dunin Wąsowicz w pamiętniku *Stutthof. Ze wspomnień więźnia obozu koncentracyjnego*, War-

szawa 1946, s. V + 103 + 2 tabl. O wywiezieniu profesorów Wydziału Teologicznego Uniw. Jagiell. do obozu w Sachsenhausen pisał J. Gwiazdomorski w swych *Wspomnieniach z pobytu profesorów Uniwersytetu Jagiellońskiego w niemieckim obozie koncentracyjnym w Sachsenhausen*, Kraków 1945, s. 208 i ks. M. Michalski *Księża za drutami*, „Tyg. Pow.“ 1945, nr 23—25. O stratach wśród duchowieństwa na Pomorzu pisał A. Bukowski *Straty kultury polskiej na Pomorzu 1939—1945*, „Jantar“ 1946, nr 1 i 3, ks. S. Gałęcki znowu ogłosił artykuł pt. *Zamęczenia w katowniach hitlerowskich. Martyrologia kapłanów Pomorza, Wielkopolski i Śląska*, „Ilustr. Kurier Polski“ 1946, lipiec. O prześladowaniach w Lubelszczyźnie pisał bp Z. Goliński *Biskupi i kapłani Lubelszczyzny w szponach Gestapo 1939—1945*. Tow. Wiedzy Chrześc. t. 54, Lublin 1946, s. 48. Poza tym niektóre kurie biskupie ogłosiły już straty wśród księży swych diecezji w wydawanych przez siebie pismach. Jako osobna odbitka z „Kroniki Diecezji Włocławskiej“ (1947, nr 7—11) ukazało się zestawienie ks. St. Librowskiego *O ofiary zbrodni niemieckiej spośród duchowieństwa diecezji włocławskiej 1939—1945*, Włocławek 1947, s. 181. Podobne zestawienie ogłosiła kuria pomorska *Męczeństwo duchowieństwa pomorskiego (1939—1945)*. *Straty wojenne diecezji chełmińskiej*, Pelplin 1947. Życiorysy kanoników katedralnych i profesorów seminarium duch. w Pelplinie ogłosił w „Orędowniku Diecezji Chełmińskiej“ ks. F. M. Anthey. O stratach personalnych diecezji płockiej informował ks. W. Jezusek *Z martyrologii kapłanów diecezji płockiej*. Odb. z „Mies. Past. Płockiego“, Płock 1947, s. 8. Ostatnio wreszcie wydała kuria warszawska: *Męczeńskie dzieje archidiecezji warszawskiej 1939—1945*, Warszawa 1948, s. 168 pióra Z. Olszamskiej-Skowrońskiej. Dzieje zgromadzenia misjonarzy w czasie wojny opracował ks. W. Szymbor CM. *Pologne. La Province pendant la guerre 1939—1945* w „Annales de la Congregation de la Mission (Lazaristes) et de la Compagnie des Filles de la Charité“, t. 108/109 (1943—1944).

Osobno też ukazały się życiorysy umęczonych przez Niem-

ców polskich biskupów. O biskupie M. Kozalu, sufraganie wrocławskim, pisał ks. St. Biskupski *Un évêque martyr Mgr Michel Kozal*, Vanves 1946, s. 68 i drugi raz na łamach „Aten. Kapł.” 1946, nr 1—3. Życiorys bpa Kozala napisał także ks. Kunka, Włocławek 1946. O arcybiskupie A. Nowowiejskim, biskupie płockim, pisali: ks. J. Umiński *Arcybiskup Antoni Julian Nowowiejski biskup płocki*, „Nasza Przeszłość” I, 173—192, ks. W. Jezusek *Męczeński koniec arcybiskupa Antoniego Juliana Nowowiejskiego, biskupa płockiego*. Odb. z „Miesięczn. Paster. Płock.”, r. 1946, nr 7/8 i r. 1947, nr 1/2, 3/4, 5, 6/7, Płock 1947, s. 81 i ks. Cz. Pacuszk *Arcybiskup Antoni J. Nowowiejski*, „Aten. Kapł.” 45 (1946), nr 4, s. 245—65. Życiorys bpa K. Dominika, sufrag. chełmińsk., ogłosił ks. T. Głemba w „Orędowniku Diec. Chełmińsk.” 1947, nr 1—2; bpa St. Okoniewskiego, chełmińsk. ordynariusza, ks. P. Czaplowski także 1946, nr 4; życiorys bpa Wł. Goral, sufragana lubelskiego, bp Z. Goliński w „Aten. Kapł.” 1946, nr 5 i tenże autor życiorys bpa M. Fulmana, lubelskiego ordynariusza, w *Polskim Słowniku Biograf. VII* (Kraków 1948), s. 181—183.

Dużo zwłaszcza poświęcono miejsca w katolickich czasopismach pamięci franciszkanina o. Maksymiliana Kolbego. Świetlaną tą postacią zainteresowano się też za granicą, gdzie powstały o nim dwie obszerne prace: P. Chimenelli *P. Massimiliano Kolbe il rinnovatore delle antiche Cavallere mariane*, Padova 1943, s. 244 i A. Ricciardi *L'Eroe di Oświęcim*, Roma 1947, s. 300. Obie prace podają dotychczasową bibliografię o o. Kolbem.

Summaryczne zestawienie strat w polskim duchowieństwie ogłosił o. M. Pirożyński CSSR w „Homo Dei”, r. 1947. Należy tu też wymienić B. Olszewicza *Lista strat kultury polskiej*, Warszawa 1947, s. XVI + 336 i tegoż *Straty w świecie nauki polskiej*, „Nauka i sztuka”, r. I (1945), nr 1, s. 132—144, jak również dwutomową pracę (łącznie 1130 stron) A. Ordegi i T. Terleckiego *Straty kultury polskiej 1939—1944*, wydaną w Anglii w r. 1945. Są tam między innymi wspomnienia o ks. St. Bednarskim TJ, ks. N. Cieszyńskim, ks. J. Prądyńskim.

Listę strat wśród księży, pracujących na polu nauki teologicznej, zestawiała redakcja „Ateneum Kapłańskiego“ na podstawie rozesłanej do wszystkich środowisk naukowych ankiety. Od nr 5 r. 46 (1947) rozpoczęto jej ogłaszanie.

Życiorysy zmarłych podczas wojny polskich historyków, a wśród nich historyków księży (St. Bednarskiego TJ., L. Formanowicza, W. Klimkiewicza, K. Konopki TJ, A. Mańkowskiego, K. Mazurkiewicza, M. Skibniewskiego TJ, E. Szramka) podał w zbiorowym opracowaniu t. 53 (nr 3—4) i t. 54 „Kwartalnika Historycznego“. Nekrolog ks. A. Mańkowskiego ukazał się jeszcze w *Roczniku PAU*, Kraków 1945, pióra ks. T. Glemmy, ks. L. Formanowicza w „Pol. Słow. Biograf.“ VII, s. 64, napisany przez ks. J. Nowackiego i życiorys ks. St. Bednarskiego w „Pamiętniku Literackim“ 36 (1946), z. 1—2 przez H. Barycza. Życiorys jezuita o. J. Urbana ogłosił w 1-szym powojennym nrze (t. 224) „Przeglądu Powszechnego“ o. Rostworowski TJ, ks. F. Śmidody CM w „Naszej Przeszłości“ III, s. 246—147 ks. A. Schletz CM.

Podobnie zarejestrowano już częściowo straty archiwalne i biblioteczne. Komunikaty takie ogłaszają historyczne czasopisma: „Przegląd Historyczny“, „Roczniki Historyczne“, „Przegląd Zachodni“, a przede wszystkim „Kwartalnik Historyczny“. Straty kulturalne na terenie Krakowa omawia 104 t. „Biblioteki Krakowskiej“ pt. *Kraków pod rządami wroga*, Kraków 1946, s. 154; praca zbiorowa pod redakcją J. Dąbrowskiego. Tego tematu dotyczy też pierwszy powojenny nr „Rocznika Krakowskiego“. Godna uwagi jest tam zwłaszcza znakomita w ujęciu praca ks. B. Przybyszewskiego pt. *Dzieje kościelne Krakowa w czasie okupacji 1939—1945*. Odb. (Kraków 1948). Zniszczenie kościołów warszawskich przedstawił St. Kozakiewicz w pracy pt. *Kościół katolickie w wydawnictwie Straty kulturalne Warszawy*. Praca zbiorowa pod red. Wł. Tomkiewicza, I, Warszawa 1948. Życie kościelne w Tarnowie i okolicy podczas okupacji opisał ks. J. Bochenek w książce pt. *Na posterunku. Wspomnienia proboszcza tarnowskiego*, Tarnów 1947, s. 109.

Ogłoszono też kilka sprawozdań z obecnego stanu archiwów

kościelnych, a mianowicie ks. J. Kwolek o stanie archiwów kościelnych w Przemyślu, „Kwartalnik Hist.“ 55 (1948), s. 236—237; ks. W. Urban *Archiwum diecezjalne w Wrocławiu*, „Nasza Przeszłość“ IV, s. 311—316; ks. A. Liedtke *Archiwa kościelne na Pomorzu, ich stan i potrzeby*, „Zapiski Tow. Nauk. w Toruniu“ IX. O archiwach prymasów Polski, warszawskiego archidiaconatu, biskupstwa i metropolii pisał ks. Wł. Kwiatkowski na łamach „Aten. Kapł.“ 46 (1947), nr 3, 5.

Ostatni kataklizm, jaki nas spotkał ze strony Niemiec, nasunął historykom inny jeszcze temat, głębszy, o ogólniejszym znaczeniu, a mianowicie próbę ujęcia w dziejowym rozwoju stosunku Niemiec do Polski, stosunku określanego krótko jako problem polsko-niemiecki (pod takim tytułem ogłosił nawet rozprawę J. Feldman, Katowice 1946). W ogłaszaniu prac, związanych z tym zagadnieniem, zasłużone są zwłaszcza wydawnictwa: Instytut Śląski i Instytut Zachodni. Problem polsko-niemiecki jest tematem kapitalnego dzieła M. Friedberga *Kultura polska a niemiecka. Elementy rodzime a wpływy niemieckie w ustroju i kulturze Polski średniowiecznej*, t. I—II. Poznań 1946, s. 363 + 310. Praca stanowi doskonałą syntezę dotychczasowych wyników nauki o stosunku kultury niemieckiej do polskiej. Obejmuje tylko czasy średniowieczne, więc tym samym w znacznej mierze (zwłaszcza t. II) dotyczy stosunków kościelnych. Inną wartościową pracą z tego zakresu jest Z. Wojciechowskiego *Polska a Niemcy. Dziesięć wieków zmagania*. Poznań 1945, s. 267. Należą tu nadto: H. Łowmiańskiego *Polityka ludnościowa zakonu niemieckiego w Prusach i na Pomorzu*. Gdańsk 1947, s. VII + 72 i ujęta prawniczo rozprawa ks. P. Kałwy *Stanowisko Kościoła polskiego wobec osadników niemieckich w średniowieczu*. Tow. Nauk. KUL., Wykłady i przemówienia 19, Lublin 1947, s. 12.

Już nie stosunkiem Niemiec do Polski, ale samymi dziejami państwa polskiego z tendencją podkreślenia dziejowej roli polskiego narodu zajmują się dwie syntetyczne prace: Z. Wojciechowskiego *Państwo polskie w wiekach średnich*.

*Dzieje ustroju*. Poznań 1945, s. XV + 405; dla historii kościelnej ważny jest w niej r. 4 (Stosunek Kościoła do państwa) i r. 6 (Kościół i państwo) i Z. K a c z m a r c z y k a *Monarchia Kazimierza Wielkiego*, t. I—II, Poznań 1947; w II tomie (s. 1—242) dał autor zarys organizacji Kościoła w Polsce w okresie panowania Kazimierza Wielkiego.

Pojawiły się też ostatnio prace, dotyczące samych początków polskiego państwa i Kościoła. G. L a b u d a napisał *Studia nad początkami państwa polskiego*. Bibl. Hist. Pozn. Tow. Nauk I. Poznań 1946, s. 351 i mniejszą rozprawkę pt. *Znaczenie prawno-polityczne dokumentu „Dagome iudex“*, „*Nasza Przeszłość*“ IV, s. 53—60. St. K ę t r z y ń s k i znowu ogłosił pracę pt. *O zaginionej metropolii z czasów Bolesława Chrobrego*. Prace Inst. Hist. Uniw. Warszawskiego I. Warszawa 1947, s. 48, w której stawia hipotezę, że w Polsce Bolesławowej istniała jeszcze druga obok Gniezna metropolia z prawdopodobną siedzibą w Sandomierzu. Początków diecezji krakowskiej dotyczy praca J. W i d a j e w i c z a *Prohor i Prokulf najdawniejsi biskupi krakowscy*. „*Nasza Przeszłość*“ IV, s. 17—32. Nie wyjaśniony dotychczas ostatecznie problem zatargu św. Stanisława z Bolesławem Śmiałym oświetlili nowymi poglądami: ks. J. U m i ń s k i *W sprawie zatargu św. Stanisława z Bolesławem Szczodrym*. „*Przegl. Historyczny*“ 37 (1948), s. 138—152 i K. G ó r s k i *O sprawie św. Stanisława*. „*Nasza Przeszłość*“ IV, s. 61—72. Postacią najstarszego polskiego kronikarza i jego kroniką zajął się M. P l e z i a, dając wartościową rozprawę *Kronika Galla na tle historiografii XII w.* Kraków 1947, s. 214 i K. M a l e c z y ń s k i, ogłaszając świetny życiorys Galla w Pol. Słowniku Biograf. VII, s. 227—229. Dużo ostatnio pisano zwłaszcza o św. Wojciechu. Okazję do tego dała 950-ta rocznica jego śmierci. W związku z tym pojawiło się wiele artykułów tak w pismach naukowych jak i w publicystyce. T. S i l n i c k i *Roła dziejowa św. Wojciecha*. „*Przegl. Zachodni*“ 1947, nr 4; o. Wł. S z o ł d r s k i *CSSR Z dziejów kultu św. Wojciecha*. „*Aten. Kapł.*“ 1947, nr 4; J. D ą b r o w s k i *Apostoł trzech narodów*. „*Tyg. Powszechny*“ 1947, nr 17; ks. T. G l e m m a *Dziedzictwo św. Wojciecha*. Tamże; A. G o ł u b i e w *Pierwszy męczennik słowiański*. Tamże; ks. J. U m i ń s k i *Na 950-lecie*

*śmierci św. Wojciecha*. „Tyg. Warszawski“ 1947, nr 1. Ukazała się też pięknie wydana i wartościowa naukowo osobna księga pamiątkowa ku czci św. Wojciecha pt. *Św. Wojciech 997—1947*. Gniezno 1947, s. 371 w zbiorowym opracowaniu (T. Silnicki, Z. Wojciechowski, G. Labuda, J. Mitkowski, ks. J. Nowacki, E. Iwanoyko, St. Wiliński, W. Hensl, J. Zachwatowicz, ks. Sz. Dettloff, J. Powidzki). Omawiany jubileusz odbił się też żywym echem w Czechosłowacji. Pisali tam o św. Wojciechu: R. Holinka *Svaty Vojtech*. (Brno) 1947, s. 121 i E. Poche-J. Sammal *Vystava svaty Vojtech v památkách a v ceskem umeni*. Praha 1947, s. 15 + 4 tabl.

Próbie napisania kompletnej historii Kościoła w Polsce podjął ks. J. Caliński, dając niedużą pracę pt. *Kościół katolicki w Polsce*. Tarnów 1947, s. 91. Niestety apologetyczne podejście do tematu, nieściskość, a przede wszystkim brak metody nie pozwoliły autorowi wywiązać się należycie z przedsięwzięcia. Całości dziejów kościoła dotyczą dwa szkice syntetyczne ks. J. Umińskiego *Kryzysy Kościoła katolickiego*. Poznań 1947, s. 19 i *Zasługi Kościoła katolickiego dla państwa i narodu polskiego*. Poznań 1947, s. 19. Są to referaty, wygłoszone na kursie duszpasterskim w Poznaniu.

Z innych prac, dotyczących różnych, niezwiązanych z sobą bliżej zagadnień z dziejów Kościoła w Polsce należy wymienić: A. Gieysztor *Początki misji ruskiej biskupstwa lubuskiego*. „Nasza Przeszłość“ IV, s. 83—102; K. Hartleb *Dla pomnożenia chwały bożej. Jagiellove i Jadwigi fundacje i darowizny na rzecz Kościoła w Koronie i Litwie*. „Nasza Przeszłość“ I, s. 5—42; ks. T. Glemma *Wizytacje diecezji krakowskiej z lat 1510—1570*. Tamże, s. 43—96; dodany do rozprawy i zaopatrzonej w krytyczne uwagi wykaz miejscowości, wizytowanych za bpa F. Padniewskiego odda duże usługi badaczom rękopisu, zawierającego protokoły tej najstarszej wizytacji diecezji krakowskiej. Dziejów diecezji krakowskiej dotyczy też praca tegoż autora *Krakowski konsystorz biskupi za czasów Andrzeja Rawy Gawrońskiego*. „Nasza Przeszł.“ IV, s. 225—242. J. Reychman napisał *Biskupstwo bakowskie w świetle historiografii rumuńskiej*. Tamże, s. 317—340 i tenże autor *Z dziejów związków kościelnych węgiersko-polskich*. Tamże I,

s. 193—207. K. Grycz-Śmiłowski *Bracia Polscy — Arianie, Unitarianie. Zarys dziejów i nauki*. Kraków 1948, s. 31. Bp M. Godlewski *Dola i niedola Stanisława Sistrzeńcewicza-Bohusza za rządów cesarza Pawła I*. „Polonia Sacra“ I (1948), z. 2 (c. d. ukaze się w nrach następnych). O. J. Wójnowski *CSSR Zarys życia religijnego Warszawy w latach 1788—1806*. „Nasza Przeszłość“ I, s. 151—172. Ks. M. Rechowicz *Zagadnienie powołań kapłańskich w okresie działalności pojózefińskiego seminarium generalnego w dawnej Galicji 1790—1819*. „Nasza Przeszłość“ IV, s. 209—224. Ks. P. Stach *Misje jezuitów w diecezji tarnowskiej 1846*. „Aten. Kapł.“ 45 (1946), nr 5, s. 389—396. Ks. L. Zalewski *Katedra i jezuici w Lublinie*. Cz. I. Lublin 1947, s. XV + 264.

Spraw unii w Polsce dotyczą dwie prace ks. M. Rechowicza *Plany misyjne Kongregacji de Propaganda Fide na Bałkanach a unia w Polsce*. „Nasza Przeszłość“ II, s. 135—145 i *Sprawa wielkiego seminarium misyjnego dla unitów na ziemiach dawnej Polski (1595—1819)*. Rozprawy Wydz. Teol. Uniw. Jagiell., t. I, nr 2. Kraków 1948, s. 61.

Z okazji setnej rocznicy wiosny ludów ogłosił ks. M. Żywczyński *Rząd Królestwa Kongresowego i kler katolicki w przeddzień 1848 r.* „Przegląd Historyczny“ 38 (1948), s. 129—136. Rocznicą tą dała też okazję do zajęcia się głośnym trybunem ludu w sutannie ks. Piotrem Ściegiennym. Ostatnio napisali o nim prace: ks. J. Umiński *Ks. Piotr Ściegienny niepodległościowiec i organizator ludu polskiego w XIX w.* „Tyg. Warszawski“ 1946, nr 22; M. Tyrowicz *Sprawa ks. Piotra Ściegiennego*. Warszawa 1948, s. 203; ks. M. Żywczyński *Z ostatnich lat życia X. Piotra Ściegiennego (1871—1890)*. „Nasza Przeszłość“ IV, s. 243—250.

Osobną grupę w historyczno-kościelnej literaturze powojennej stanowią zyciorysy, a wśród nich dwie monografie polskich biskupów. Należą tu: ks. Wł. Karasiewicza *Jakób II Świnka, arcybiskup gnieźnieński 1283—1314*. Pozn. Tow. Przyj. Nauk, Prace Kom. Teolog., t. 3, z. 3. Poznań 1948; J. Sawickiego *Jan Biskupiec biskup chełmski (1377—1452)*. „Nasza Przeszłość“ IV, s. 102—124; ks. St. Haina *Wincenty Kot prymas polski 1436—1448*. Pozn. Tow. Przyj. Nauk, Prace Kom.

Teolog., t. 3, z. 2. Poznań 1948; Wł. Pocięchy *Arcybiskup gnieźnieński Mikołaj Dzierżgowski prymas Polski (około 1490—1559)*. „*Nasza Przeszłość*“ II, s. 37—66; ks. J. Zalewskiego CM *Arcybiskup J. D. Solikowski obrońca naszych praw morskich w XVI w.* Tamże III, s. 92—120; H. Barycza *Ludwik Łętowski jako człowiek i pisarz.* Tamże II, s. 147—235; ks. T. Glemmy *Ks. Piotr Kostka zasłużony biskup kresowy.* „*Aten. Kapł.*“ 46 (1947), s. 15—22; ks. A. Schletza CM *Studia kard. Ledóchowskiego w seminarium świętokrzyskim w Warszawie.* Tamże II, s. 245—253.

Z innych biografii godne są uwagi: ks. J. Poplatka TJ *Ks. Sebastian Alojzy Sierakowski 1743—1824.* „*Nasza Przeszłość*“ IV, s. 179—208; ks. P. Stacha, *Życiorys ks. J. Chełmeckiego. Na 100-lecie prefekta seminarium duchownego.* „*Currenda*“ (Tarnów), r. 1948, nr 11 i 12; ks. Fr. Zbroji *Kapłan społecznik ks. Romuald Górski.* „*Aten. Kapł.*“ 46 (1947), nr 2—5; A. Wojtkowskiego *Ks. Idzi Radziszewski (1871—1922).* „*Roczniki Filoz.*“ (Lublin) 1948; ks. Z. Obertyńskiego O. *Włodzimierz Ledóchowski. Na marginesie pierwszego życiorysu 26-go generała Towarzystwa Jezusowego.* „*Nasza Przeszł.*“ IV, s. 341—350. Wspomniany przez ks. Obertyńskiego życiorys napisał włoski jezuita G. C. Ingoni pt. *Włodzimierz Ledóchowski, XXVI Generale della Compagnia di Gesu, 1866—1942.* Roma (1945). Szereg wspomnień prasowych poświęcono zmarłemu niedawno ks. Konstantemu Michalskiemu CM, profesorowi i b. rektorowi U. J., których zestawienie podał K. Lewicki w IV t. „*Naszej Przeszłości*“, s. 375.

Gdy mowa o biografiach, nie można pominąć Polskiego Słownika Biograficznego, wydawanego przez Polską Akademię Umiejętności. W okresie 1945—1948 ukazało się 9 zeszytów (z. 5-ty tomu V-go, cały tom VI i 3 z. tomu VII), w których wydrukowano kilkadziesiąt życiorysów ludzi, związanych z dziejami Kościoła w Polsce. Do ważniejszych pozycji należą życiorysy: *Družbicki Kasper*, jezuita (napisał ks. St. Bednarski TJ), *Drzewicki Maciej*, abp gnieźn. (Wł. Pocięcha), *Dunajewski Albin*, bp krak. i kard. (ks. T. Glemma i M. Tyrowicz), *Dunin Sulgostowski Marcin*, abp gnieźn, i pozn. (ks. W. Klimkiewicz), *Dziaduski Jakub*, bernardyn i sufr. pozn. (ks. J.

Nowacki), *Dziaduski Jan*, bp przem. (ks. J. Kwolek), *Działyński Kasper*, bp chełmiński (ks. P. Czaplewski), *Dzierzgowski Mikołaj*, abp gnieźnieński (Wł. Pocięcha), *Dzierzkowicz Mikołaj*, bp wileński (W. Semkowicz), *Eryk z Winsen*, franciszkanin, pierwszy bp przem. (ks. J. Kwolek), *Falkenberg Jan*, dominikanin (o. R. Świętochowski OP), *Feliński Zygmunt Szczęsny*, abp warsz. (bp M. Godlewski), *Ferber Maurycy*, bp warm. (ks. T. Glemma), *Fijałek Jan ks.*, prof. U. J. (W. Semkowicz), *Firlej Henryk*, prymas (W. Czaplinski), *Firlej Henryk*, bp przem. (ks. J. Kwolek), *Fox Jan*, prof. Akad. Krak. i archidiakon krak. (T. Słowikowski), *Fredro Aleks. Antoni*, bp przem. (ks. J. Kwolek), *Fryderyk Jagiellończyk kard.*, bp krak. abp gnieźn. (ks. H. Rybus), *Gabriel z Gródka*, bernardyn, założyciel reformatów w Polsce (o. E. Sokołowski OFM.), *Gałecki Antoni* bp, administr. diec. krak. (ks. T. Glemma), *Gamrat Piotr*, bp krak., abp gnieźn. (K. Hartleb). Zaslugują też na uwagę sylwetki działaczy na polu charytatywnym, pisane w formie popularnej na łamach czasopisma „Caritas“ Zbiór artykułów na ten temat, pióra ks. T. Glemmy wyszedł osobno pt. *Z dziejów chrześcijańskiego miłosierdzia w Polsce*. Kraków 1947, s. 93, także artykuł ks. A. Schletza o bpie Tarle Ks. Biskup M. B. Tarło, opiekun ubogich. Kraków 1946, s. 15.

Owocem rozbudzonych ostatnio zainteresowań dziejami poszczególnych parafii są prace: o. E. Frankiewicz OFM *Kościół parafialny w Chrzęszczycach. Przyczynek histor.-kultur. do dziejów Opolszczyzny*. Opole 1947, s. 58; J. Widajewicz *Najdawniejsi proboszczowie parafii w Buszcu*. „Nasza Przyszłość“ II, s. 237—244; o. H. Wyczawski OFM. *Kościelne dzieje Wiązownicy*. Kraków 1948, s. 66; ks. M. Białowas *Kościół i parafia rzymsko-katolicka w Nowej Rudzie, pow. Kłodzko na Dolnym Śląsku*. Nowa Ruda 1948, s. 53; ks. J. Wieteska *Parafia Kompina* (B. m. w.) 1948, s. XV + 208; ks. A. Bastrzykowski *Monografia historyczna parafii Ruda Kościelna nad Kamienną*. (B. m. w.) 1947, s. 76. Tenże autor ogłosił jeszcze katalog kanoników kolegiaty opatowskiej pt. *Kolegiata św. Marcina w Opatowie i jej kapituła*. Cz. 2. Kata-

log prałatów i kanoników kolegiaty opatowskiej od r. 1212 aż do dni naszych. (B. m. w.) 1948, s. 94. Część I w druku. Zaznaczamy, że poziom naukowy wymienionych prac o parafiach jest różny. Ważnym bardzo dla dziejów parafii w Żywiecczyźnie jest opracowanie J. Szablowskiego *Powiat Żywiecki, woj. krak.* w wydawnictwie *Zabytki sztuki w Polsce. Inwentarz topograficzny*, III. Warszawa 1948, s. 309 + 1 mapa.

Wzmogły się też po wojnie studia nad dziejami zakonów w Polsce. Z dziedziny tej mamy następujące prace: ks. A. Schletz CM *Józef Jakubowski, żołnierz i kapłan (1743—1814)*. Kraków 1945, s. 223; tegoż autora *Współpraca misjonarzy z Komisją Edukacji Narodowej 1773—1794*. Kraków 1946, s. 197; tegoż *Przyczynek do historii zgromadzenia misji w okresie rządów wizytatorskich* ks. Michała Kownackiego. „*Nasza Przeszłość*“ I, s. 127—150; o. H. Wyczański OFM *Dzieje Kalwarii Zebrzydowskiej*. Kraków 1947, s. XVI + 244; tegoż autora *Z dziejów Trzeciego Zakonu św. Franciszka w Tarnowie*. „*Currenda*“ 96, nr 8, odb. Tarnów 1947, s. 15; tegoż *Bractwo św. Bernardyna*. „*Caritas*“ 4(1947), s. 312—314; o. R. Gustaw OFM *Klasztor i kościół św. Józefa SS. Bernardynek w Krakowie*. Biblioteka Krak. 104. Kraków 1947, s. 207 + 10 tabl.; o. B. Stokowy OFM *Góra św. Anny. Zarys historii ośrodka kultu religijnego na Górnym Śląsku*. Góra św. Anny 1947, s. 46; o. K. Raczynski ZP *Cudowny obraz Matki Boskiej na Jasnej Górze w Częstochowie. Poszukiwania, materiały, podania*. Częstochowa 1948, s. 104; H. Barycz *Kartka z dziejów staropolskiego wychowania dziewcząt*. „*Nasza Przeszłość*“ IV, s. 157—178 (o początkach szkoły prezentek w Krakowie); St. Truchim *Wzajemne stosunki pijarów i Komisji Edukacji Narodowej*. Łódzkie Tow. Naukowe. Sprawozdanie z czynności i posiedzeń za I półr. 1947, r. II, nr 1; ks. J. Popłatek TJ *Ks. Stanisław Warszewicki TJ. Zapomniany humanista polski i katolicki reformator*. „*Przeegl. Powsz.*“ t. 226 (1948), nr 7/8, s. 61—72; ks. K. Drzymała TJ *Ks. Stanisław Grodzicki T. J. jako teolog i kaznodzieja 1541—1613*. „*Polonia Sacra*“ I (1948), nr 3/4, s. 267—288; praca anonimowa *Rys historyczny zgromadzenia sióstr miłosierdzia św. Karola Boromeusza*. Wy-

dany z okazji 100 rocznicy działalności zgromadzenia na Śląsku 1848—1948. Kraków 1948, k. 30 nlb. Działalność zgromadzeń zakonnych na polu chrześcijańskiego miłosierdzia stale bywa omawiana (popularnie) na łamach „Caritasu“

Rezultatem badań nad hagiografią polską i obcą są dotychczas następujące prace o niejednorodnym jednak poziomie naukowym: Ks. K. Michalski CM *Brat Albert*. Kraków 1946, s. 204; o. M. Pirożyński CSSR *O. Bernard Łubieński (1846—1933)*. Wrocław 1946, s. 283; o. J. Woroniecki OP Bł. *Czesław, dominikanin*. Opole 1946, s. 55; tenże *Św. Jacek Odrowąż*. Opole 1947, s. 347; s. M. Kujawska *Matka Urszula Ledóchowska założycielka Kongr. SS. Urszulanek N. S. J. K.* Kraków 1947, s. 214; o. H. Wyczawski OFM *Błog. Jolenta. W 650-tą rocznicę śmierci*. „Tyg. Powsz.“ 4 (1948), nr 24; ks. T. Głemm'a *Święta na polskim tronie (o królowej Jadwidze)*. Tamże, nr 28; ks. St. Kuźniar TJ *Ku szczytom. Życie Marii Leony Nastalówny, służebn. N. M. P. (1903—1940)*. Kraków 1947; ks. A. Liedtke *Dokoła zagadnień hojjańskich*. „Nasza Przeszłość“ IV, s. 295—310; ks. K. Wilk *Św. Benedykt, patriarcha Zachodu. Z uwzględnieniem wielkiej roli św. Wojciecha w Polsce*. Katowice 1947, s. 35; ks. J. Humeński TJ *Św. Jan Boży, ojciec ubogich i chorych*. Kraków 1946, s. 432 (jest tam rozdział o bonifratrach w Polsce); o. R. Gustaw OFM *Św. Antoni Padewski, doktor ewangeliczny*. „Ruch biblijny i liturgiczny“ I (1948), nr 3; ks. E. Olędzki *Żywot św. Andrzeja Avellino (1521—1608)*. Lublin 1948, s. 68; ks. M. Jagusz TJ *Św. Bernardyn Realino T. J.* Kraków 1948, s. 111 Osobna wzmianka należy się obszernej książce ks. bpa K. Radońskiego *Święci i błogostawieni Kościoła katolickiego. Encyklopedia hagiograficzna*. Warszawa (1948), s. VIII + 528. Praca ta, pożyteczna niewątpliwie, dużo straciła na wartości przez to, że nie uwzględniono przy pisaniu poszczególnych życiorysów najnowszych wyników nauki.

Zainicjowane ostatnio w Opolu wydawnictwo „Świetlane Polski postacie“ liczy dotychczas dwa tomy: ks. M. Banach *Szli święci przez Polskę*. Opole 1948, s. 84 i K. Prus *Świątobliwa Ofka Piastówna i klasztor SS. Dominikanek w Raciborzu*. Wyd. 2. Opole 1948, s. 71.

11 stycznia 1947 r. minęło 550 lat od założenia Wydziału Teologicznego Uniw. Jagiellońskiego. Rocznicę tę uczczono w ubiegłym roku osobnym jubileuszem, połączonym ze zjazdem Polskiego Towarzystwa Teologicznego. W związku z jubileuszem ukazało się kilka prac dotyczących dziejów wspomnianego Wydziału. Jeszcze przed jubileuszem ogłosili swe studia: ks. Fr. Bracha CM *Adam Opatowski (1574—1647)* (powinno być Opatowczyk). „*Nasza Przeszłość*“ III, s. 121—144; ks. A. Usovicz CM *Stanisław Wieczorkowski. Z historii Uniwersytetu Jagiellońskiego w pierwszej połowie XVII wieku*. Tamże, s. 145—161; H. Barycz *Metryka promowanych Wydziału Teologicznego Uniw. Krakowskiego z lat 1639—1741*. Tamże, s. 185—212. Główną jednak rozprawą, przygotowaną na jubileusz jest studium ks. T. Glemmy *Wydział Teologiczny Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1795—1847*. „*Polonia Sacra*“ I, nr 1 (cały), reszta ukaże się w nrze 1 i 2 r. II. Tenże autor ogłosił też krótki zarys dziejów Wydziału pt. *Wydział Teologiczny Uniw. Jagiellońskiego 1397—1947*. „*Polonia Sacra*“ I, nr 3/4, s. 203—223.

Tak ogólnie przedstawia się stan opracowań z dziedziny historii Kościoła w Polsce w latach 1945—1948. Przechodzimy z kolei do zestawienia wydawnictw źródeł do dziejów Kościoła w Polsce i prac informujących o nich, jakie ukazały się w omawianym okresie.

Najważniejszą pozycją jest 1 z. VIII tomu *Monumenta Poloniae Vaticana* (Kraków 1946), obejmujący akta pap. Bonifacego IX z lat 1389—1391 w opracowaniu E. Długopolskiego. O. Łaszczyńska wydała w nowym opracowaniu (skrytykowanym ostro przez R. Grodeckiego w „*Kwart. Hist.*“ 55, s. 217—219) *Bullę gnieźnieńską z r. 1136* w cyklu *Najstarsze bulle protekcyjne dla biskupstw polskich*. Bibl. Źródeł Hist. 5. Poznań 1947. Ks. J. Nowacki wydał *Nieznane dokumenty z XIII w.* (5 dokumentów, dotyczących dawnej diecezji poznańskiej). „*Nasza Przeszłość*“ IV, s. 279—294; Z. Kozłowska-Budkowa *Dokumenty klasztoru PP. Norbertanek w Imbramowicach (1228—1450)*. Archiw. Kom. Hist. PAU, seria 2, t. 4. Kraków 1948; ks. P. Czaplowski ogło-

sił dalszy ciąg ważnej bardzo korespondencji bpa H. Rozrażewskiego jako 31 tom „Fontes“ Tow. Nauk. w Toruniu (Toruń 1939—1947) pt. *Korespondencja Hieronima Rozrażewskiego*, t. II (2. VII. 1582—1600), s. LXII + 635; M. Tyrowicz ogłosił katalog archiwum osobistego kard. A. Dunajewskiego, znajdującego się w Archiwum Aktów Dawnych m. Krakowa pt. *Archiwum osobiste ks. Albina Dunajewskiego z lat 1849—1894*. „Nasza Przeszłość“ III, s. 223—244. Katalogi archiwaliów watykańskich, dotyczących Polski wydali: ks. W. Meysztowicz *De archivo Nunciaturae Varsaviensis*. *Studia Teologiczne* XII. Vaticani 1944, s. 99 + 17 tabl. i P. Savio *De actis Nunciaturae Poloniae*. „*Studia Teolog.*“ XIII. Vaticani 1947, s. 156. O zbiorach archiwalnych w Polsce średniowiecznej informuje praca M. Hornowskiej — H. Zdzitowieckiej Jasińskiej *Zbiory rękopiśmienne w Polsce średniowiecznej*. Warszawa 1947, s. VII + 575. Z podjętego przez J. Sawickiego, a tak ważnego dla historii kościelnej wydawnictwa synodów polskich (*Concilia Poloniae. Źródła i studia krytyczne*) ukazały się dwa tomy: I. *Statuty synodalne krakowskie biskupa Jana Konarskiego z r. 1509*. Kraków 1945, s. IV + 56 jako nr 8 serii *Studia i materiały do historii ustawodawstwa synodalnego w Polsce PAU*. — 2. *Synody diecezji wileńskiej i ich statuty* w wydaniu Tow. Nauk. Warszaw., Wydz. 2 Nauk. Hist., Społ., Filozof. Warszawa 1948, s. XI + 145. Tenże autor osobno informował o synodach przemyskich, ogłaszając pracę pt. *Z dziejów ustawodawstwa synodalnego diecezji przemyskiej* o. ł. „Nasza Przeszłość“ III, s. 3—36.

Wspaniałym osiągnięciem nauki historyczno - kościelnej w okresie powojennym jest powstanie naukowego czasopisma o wysokim poziomie, poświęconego wyłącznie studiom z dziejów Kościoła i kultury katolickiej w Polsce „Nasza Przeszłość“ Pismo wydają krakowscy XX. Misjonarze (ze Stradomia) pod red. ks. A. Schletza. Dotychczas ukazały się cztery obszerne tomy (ostatni o 384 str.).

Studia badawcze nad dziejami Kościoła w Polsce ogniskują się obecnie, gdy idzie o historyków księży, głównie około katedr historii kościelnej na uniwersytetach: Jagiellońskim, War-

szawskim i K. U. L. Największe ożywienie panuje dotychczas w środowisku krakowskim, a zwłaszcza w uniwersyteckim seminarium ks. prof. Glemmy, gdzie w obecnym roku akademickim kurs niższy seminarium liczy 28, a kurs wyższy ponad 30 uczestników. W okresie powojennym przeprowadzono tu w zakresie historii Kościoła w Polsce 2 habilitacje i nadano 10 doktoratów.

Ogólny rozwój na polu historii Kościoła, jaki się dał zauważyć w ostatnich latach, pozwala mieć nadzieję, że na zbliżające się tysiąclecie chrztu Polski wystąpi nauka historyczno-kościelna w Polsce z godnymi takiego jubileuszu pracami.